

Branislava Baranović

**"SLIKA" ŽENE U UDŽBENICIMA
KNJIŽEVNOSTI**

Zagreb, 2000.

PREDGOVOR

Knjiga "*Slika*" žene u udžbenicima književnosti dio je izvještaja znanstvenog projekta "Vrijednosni sustav mladeži i društvene promjene u Hrvatskoj" Instituta za društvena istraživanja u Zagrebu. Projekt je realiziran u suradnji s Grupom za ženska ljudska prava B.a.B.e. (Budi aktivna, Budi emancipirana).

U knjizi su prikazani rezultati istraživanja prezentacije žena u udžbenicima književnosti za osnovnu školu (od prvog do osmog razreda) i gimnaziju (od prvog do četvrtog razreda). Istraživanje je provedeno tijekom 1999. godine.

Knjiga ima dva dijela. U prvome je dijelu izložen konceptualni okvir, ciljevi, uzorak i metode istraživanja. Analiza udžbenika je prvenstveno sociološka i zasniva se na socio-konstruktivističkom pristupu prema kojem "slika" žene u udžbenicima predstavlja kulturni, odnosno društveni konstrukt. Ukratko su prikazane i osnovne karakteristike društvenog konteksta i društvenog položaja žena u socijalističkom i post-socijalističkom razdoblju. O crtavanje karakteristika socijalnog konteksta omogućilo je stjecanje uvida u društvenu "sliku" žene i analizu njezinog utjecaja na kreiranje "slike" žene u školskom diskursu.

U drugom su dijelu predočeni rezultati istraživanja. Oni pokazuju *koliko i kako* su žene predstavljene u udžbenicima. Pokazalo se da su žene u odnosu na muškarce u udžbenicima ne samo znatno slabije zastupljene, nego i da su stereotipno "oslikane", naročito kada je riječ o zanimanjima i obiteljskim ulogama. Mada je patrijarhalni obrazac viđenja žene "načet" (ženama se i muškarcima u dijelu tekstova pripisuju iste osobine, ustanovljene su i sličnosti u njihovim vrijednosnim strukturama i sl.), podaci ipak upozoravaju da udžbenici mladima prenose patrijarhalno obojeni model žene: ona je više prisutna kao majka, odgajateljica i starateljica nego kao osoba koja ima svoje specifične interese te jednaku poziciju i ulogu u obitelji i društvu kao i muškarci.

Teorijsko-metodološko opredjeljenje za socio-konstruktivistički pristup ne znači da su se škola, odnosno udžbenici tretirali kao puki refleksi onoga što se zbiva u društvu, u ovom slučaju npr. patrijarhalno obojenog socio-kulturnog konteksta. Škola je, nesumnjivo, jedan od najvažnijih institucionaliziranih nositelja procesa socijalizacije mladih. Međutim, pored funkcije discipliniranja i integriranja mladih u dati društveni sustav, škola ima i emancipatorsku ulogu. Drugim riječima, škola je i mjesto oslobađanja unutrašnjih potencijala pojedinca i otvaranja prema budućnosti i novome, progresivnijem. Ova dimenzija škole je danas ojačana razvojem i širenjem demokratsko-liberalnih pokreta i ideja,

uključujući i feminizam. Kada je riječ o ženama, onda ovakvo viđenje škole znači viđenje mogućnosti konstrukcije obrazaca spolnih uloga koji će mladima pružiti odgojne modele zasnovane na društvenoj jednakosti muškaraca i žena. Stoga smatramo da ovo istraživanje ima i aplikativnu dimenziju i da može poslužiti kao znanstvena osnova za rekonstrukciju aktualnih nastavnih programa i udžbenika u smjeru jednakog tretmana spolova.

Sociološke analize udžbenika, a naročito tretmana žena u udžbenicima, u Hrvatskoj su na samom početku. Naša je analiza jedna od prvih, ako ne i prva analiza predstavljenosti žena u udžbenicima u Hrvatskoj. Nedostatak znanstvenih istraživanja o društvenom položaju i problemima žena, a naročito analiza prezentacije žena u udžbenicima, predstavljao je jednu od većih poteškoća s kojom smo se susreli tokom istraživanja. Poteškoće su se očitovale ne samo u nedostatku prethodnih znanstvenih spoznaja, nego i nedostatku iskustava u konstrukciji istraživačkih instrumenata potrebnih za analizu specifičnosti situacije u Hrvatskoj. To je ujedno jedan od razloga zbog kojeg je naša analiza ostala na deskriptivnoj razini i na "hvatanju" grubih, kvantitativno mjerljivih indikatora. Ostavljen je po strani niz, za analizu udžbenika također važnih dimenzija, kao što su npr. didaktički i lingvistički aspekti udžbeničkog diskursa i slično. Zbog oskudnosti istraživanja bili smo prisiljeni orijentirati se na inozemna iskustva, a kada je riječ o domaćim radovima prečesto se pozivati na one rijetke koji postoje. Također smo se susretali s jezičnim dilemama, kao što je npr. bila dilema da li umjesto riječi spol uvesti, po uzoru na englesko govorno područje, dvije riječi: rod (*gender*) kao oznaku za društveni sadržaj spola i spol (*sex*) kao oznaku za njegovo biološko određenje. Kako je u našoj govornoj tradiciji i znanstvenoj literaturi najčešće korištena riječ spol i to ne samo kao oznaka za njegovo biološko, nego i društveno značenje, zadržali smo termin spol. Bili smo mišljenja da će čitatelju na taj način tekst biti pristupačniji, tim više što je u samom tekstu definirano značenje u kojem smo upotrebljavali riječ spol.

Svaka reakcija na ovu knjigu, uključujući i kritiku njezinih nedostataka i slabosti, upravo zbog ovih "početničkih" poteškoća, dobrodošla je i pridonijet će razvoju znanstvenih analiza problematike žena.

Za provođenje istraživanja i publiciranje knjige posebne zasluge pripadaju zakladi Kvinna till Kvinna i Ministarstvu za znanost i tehnologiju, bez čije financijske potpore istraživanje ne bi bilo moguće. Stoga im se i ovom prilikom zahvaljujem.

Također se zahvaljujem analitičarkama koje su obavile najteži i vrlo delikatan dio posla, samu analizu sadržaja udžbenika: Martini

Brdarić, Sanji Sarnavki, Melaniji Sekne, Nevenki Sudar, Mariji Šimari i Biserki Veljak, diplomiranim profesoricama književnosti i nastavnicama u osnovnim školama odnosno u gimnazijama. Njihovo bogato pedagoško iskustvo u korištenju udžbenika bilo je dragocjeno za konstrukciju i aplikaciju istraživačke matrice.

U konstrukciji istraživačke matrice sudjelovao je dr. Miroslav Jilek, profesor na Odsjeku za sociologiju pri Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Zahvaljujem mu na kritičkom pogledu s "druge strane", koji je pridonio objektivnijem, nepristranijem pristupu izradi istraživačkog instrumentarija.

Posebne zahvale idu i ženskoj grupi B.a.B.e., koja je prihvatila projekt, naročito Sanji Sarnavki koja je zaslužna za uključivanje projekta u program grupe B.a.B.e., te je projekt tako dobio financijsku potporu fondacije Kvinna till Kvinna.

Knjiga "*Slika*" žene u udžbenicima književnosti nastala je na osnovi izvještaja projekta koji sam dala na čitanje dr. Smiljani Leinert Novosel, profesorici na Fakultetu političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu. Profesionalan odnos dr. Leinert Novosel i iznimna pažnja koju je posvetila tekstu bili su snažan poticaj za moj daljnji rad na knjizi. Primjedbe i sugestije koje mi je dala značajno su utjecale na koncipiranje i konačnu verziju teksta.

Za poticajno mišljenje o tekstu izvještaja također zahvaljujem i dr. Vjeranu Katunariću, profesoru na Odsjeku za sociologiju na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu.

I na kraju, ali ne i manje vrijedno priznanje, zaslužuje moja dugogodišnja suradnica dr. Vlasta Ilišin, čiju sam podršku i pomoć u radu imala od samoga početka projekta.

Naravno, odgovornost za sve što je knjizi napisano, uključujući propuste i nedostatke, snosi autorica knjige.

Zagreb, rujan 2000.

Branislava Baranović